

MI A MACSKA?

Pajtim Statovci: *Macskám, Jugoszlávia*

„A vándorlás a sivatagban végtelennek tűnik.”

(Srećko Horvat és Igor Štik: Welcome to the Desert of Post-Socialism)

Sokáig fogja még Jugoszlávia mozgatni a fantáziánkat. A története elbeszélhető úgy is, mint egy eleve kudarcra ítélt kísérlet – mint ahogyan minden kommunista kísérlet eleve kudarc. Ezek alapján már csak a nevének feltűnése is nyugtalanító, negálnunk kell: nem is történt semmi említésre méltó, legfeljebb annyi, hogy a vérben és erőszakban született totalitárius (balkáni) ország hosszú és keserves agónia után vérben és erőszakban múlt ki. Elmondható a történet azután nosztalgiával: lám, valaha létezett a népeknek eme olvasztótégelye, a szovjet befolyástól és a kapitalista Nyugattól egyként távolságot tartó állam. Jólét, önfeledtség, kényelem és Tito. Megfakult képeslapok az Adriáról. A ködkép, amellyel semmit sem kezdhünk, zárójelezhető: Jugoszlávia bukása kellett ahhoz, hogy a már benne rejlő különbségek érvényt nyerjenek: a piacgazdaság mérlegén most megmutatkozik a volt tagországok valódi súlya. Az eredmény, természetesen, lesújtó: Szlovénia és Horvátország még mindig az elmúlt rendszer örökségével küzdenek, képtelenek alkalmazkodni „a 21. század kihívásaihoz”; Szerbiának és Montenegrónak sokkal nagyobb erőfeszítésekre lesz szüksége, hogy „csatlakozzanak Európához”, egyszerűen „nem elég lelkesek”. A többi volt tagköztársaságot akár el is feledhetjük. Bosznia-Hercegovina és Macedónia (Észak-Macedónia) csak az államiság peremén egyensúlyoznak. S végül megemlíthetjük Koszovót, a valamikori jugoszláv tartományt, amely tíz esztendővel ezelőtt nyilvánította ki egyoldalúan a függetlenségét. De beszélhetünk-e egyáltalán Koszovóról, amikor, lám, Szerbia külügyének közbenjárására a Comore-szigetek a minap vontak vissza Koszovó függetlenségének elismerését?

A Koszovóban született, kétéves korától Finnországban élő Pajtim Statovci első, rögvest több nyelvre lefordított, jelentős irodalmi orgánumban méltatott regényében, a *Macskám, Jugoszláviában* megteszi ezt: Koszovóról is beszél. Nem tulajdoníthatunk elég nagy jelentőséget a gesztusnak, a Koszovóval kapcsolatos irodalmi élményeink csekélyek, a térségben születő irodalmi próbálkozások ugyanis nagyon nehezen törnek maguknak utat a szélesebb olvasóközönség felé. Din Mehmeti és Eqrem Basha versei, Rifat Kukaj prózája vagy Rexhep Qosja (aki a kilencvenes években Hashim Thaçi mellett tűnt fel) esszéi (köztük a jugoszláviai albán irodalomról szóló tanulmánya,

Magvető Kiadó

Fordította Huotari Olga

Budapest, 2017

288 oldal, 3499 Ft

amely magyarul is olvasható¹) támaszkodhattak a jugoszláv és albán közvetítésre, ám ma már csak az utóbbi út járható. A mai koszovói irodalom elképesztően megosztott, elég csak utalnunk rá, hogy legjelesebb művelői Albániában és Montenegróban csakúgy megtalálhatók, mint Mexikóban (Xhevdet Bajraj) vagy Nyugat-Európában, jelesül Belgiumban (Skënder Sherifi). Emellett a koszovói irodalomhoz tartoznak az ottani nemzetiségiek nyelvén, szerbül, törökül, torlaki nyelvjárásban és roma nyelven születő munkák is. Ráadásul az újabb koszovói irodalmárok immár elsősorban nem a standardizált albán nyelven (toszk), hanem ennek északi dialektusában, a sokáig alulértékelt, a negatív mozhősök szájába adott geg (gheg) nyelven írnak.²

Pajtim Statovci pedig finnül.

Statovci fő irodalmi referenciái nem kötődnek Koszovóhoz, ihletet inkább Bulgakovból és Salman Rushdie-ből merít. Adja magát, hogy két történetzálon futó regényét kívándorlásregényként értelmezzük. Ám nagyon is sajátos kívándorlástörténetről van szó.

A Helsinkiben élő Bekim melegeknek szóló internetes oldalakon keresztül keres magának partnereket, mindenkitől elszigetelten él, legkedvesebb társa egy királyboa, tisztaság-mániás, és az egyik estén különös teremtménnyel találkozik: egy homofób és bevándorlásellenes macskával. Bekim álneveket használ, koszovói származását elhallgatja, s noha jó képességeit kamatoztathatná az egyetemen, rendre-módra a társadalom ellenállásába ütközik. „Finnországban élni és iskolába járni igazi főnyeremény, ezt jól jegyezd meg!” (69.) Az állampolgárság immár kiváltság, ki kell tehát érdemelni. Lojalitás, alázat és odaadás, valamint elvonulás, a magánéletbe zárkózás, a létezés négy fal közé szorítása annak az éremnek a két oldala, amelyen Bekim királyboát vásárol magának az állatkereskedésben. Az egykori jóléti államban is kísértő etnicizmus mellett pedig lassan képet kapunk Bekim családjáról is, amely a kilencvenes évek elején volt kénytelen elhagyni Pristinát: az új körülmények közt magát feltalálni képtelen apát (Bajramot) és a férje árnyékában élő anyát (Eminét). Új hazájában a gyermek első és döntő érzése a szegény: „Amikor szüleim tört finn nyelven útbaigazítást kértek, olyan kicsivé kuporodtam a hátsó ülésen, hogy senki sem látott [...]. Amikor a boltban az élelmiszerek disznóhústartalma után érdeklődtek, az eladók úgy méregették őket, mint a bűnözőket [...]. Amikor kötelezték őket, hogy szülői értékeikre menjenek, fohászkodtam, hogy maradjanak csöndben [...]. Sokáig azt hittem, egyszerűen nem értik, milyennek látják őket mások [...]. Később jöttem rá, hogy csak úgy tettek, mintha nem értenék, mert így sokkal könnyebb volt élni.” (105–106.) Statovci könyvének pesszimista állítása, hogy a bevándorlók első generációja a legnagyobb áldozatok árán sem képes megbékíteni magát a befogadó ország társadalmával: az egyik oldalon a bizalmatlanság, a sajátnak tudott értékek féltése áll, míg a másikon a bizalmatlanság korbácsolta düh, az öngyarmatosítás és az önrasszizmus. „Én fehérnek hittem magamat, de az ő szemükben nem voltunk egyformán fehérek” (169.) – mondja Bekim édesanyja a menekültzállón. A befogadó államban a befogadott számára két út lehetséges: vagy a különbözősége alapján kíván érvényesülni, s ekkor a különbözőségét mindig felemlégetik, s pozitív megkülönböztetést gyanítanak ott is, ahol érdem rejlik; vagy a többség ruházatát magára öltve lesz fölényesebb a többségnél is, ám legyen ez a ruha bármennyire díszes, testhezálló és állig begombolt, a polgári társadalomban a „kulturális különbségek” mégis kiütözköznek rajta.

Bekim története mellett párhuzamosan fut édesanyjának története. Statovci ezáltal a regény cselekményét kiterjeszti az 1980-as évekre is, a *Macskám, Jugoszlávia* így mintegy 35 esztendőfő fog át.

¹ *Híd*, 1976/5. Junger Ferenc fordítása. http://adattar.vmmi.org/folyoiratszamok/1202/hid_1976_05_pdf

² Vö. <https://www.worldliteraturetoday.org/2016/january/young-literary-scene-kosovo-conversation-ragip-luta-peter-constantine>

Emine egy vidéki tanyán nevelkedik, népszerű jugoszláv dalokat hallgat, nővé érésével pedig akkor szembesül első alkalommal, amikor édesapjával Pristinába látogatva illetlen célzásokat tesz rá egy kereskedő. A világtól elzárt koszovói vidéket bizony Jugoszlávia képtelen volt modernizálni: évszázados hagyományok élnek itt, még ha az udvarban Yugo személygépkocsi parkol is. Nemi egyenlőségről szó sincs: Eminének bocsánatot kell kérnie édesapjától, amiért kikezdték vele. Hamarosan azonban döntő esemény éri: a hegyekben sétálva felfigyel rá egy férfi, majd feleségül kéri a családjától anélkül, hogy ebbe Eminének bármi beleszólása is lehetne. Egyetlen lehetősége: az odaadás. Bajram erőszakosságával csak az esküvőjük napján szembesül, ám ekkorra már úgy tűnik, örökre férjéhez és férje házához láncolódik az élete. Másnap reggel, amikor hagyományosan az érdeklődők szeme elé kell tárnia a nász elhálásakor való érintetlenségét bizonyító vérfoltos lepedőt, a rádió bemondja Josip Broz Tito halálhírét.

Statovci regényének szereplői számára evidens, hogy Jugoszláviát egyedül Tito tartotta egybe – a halálával elkerülhetetlenül a megszűnés felé sodródik az ország. Noha a jugoszláv elképzelések mintha már 1968, azaz a diáktüntetések ideje után veszíteni kezdtek volna erejükből: a munkástanácsok (amelyek példaként szolgáltak az 1956-os munkástanácsok számára) befolyása csökkent, a hetvenes évektől kezdődően egyre nagyobb teret hódított magának a piacgazdaság, s ezzel egy időben szólaltak meg az etnicista-nacionalista hangok is. A „jugoszlávtság” problémásan egyesítette magában az etnikai identitásokat, és valóban kudarcot vallott – többek közt – az albán és magyar kisebbség esetében.³ Emine édesapja szívből megveti a „gonosz” szerbeket, a „hazudós” boszniaikat és a „kapzsi” bolgárokat (81.). Bajram legfőbb vágya pedig az lesz, hogy csatlakozzék a Koszovói Felszabadítási Hadsereghez.

Bekim és Emine történeteszállai természetesen találkoznak: a regény egyszerű szerkezete nem is enged meg váratlanabb módot az összefonódásra. Statovci ugyanakkor tehetséges regényíró: Emine történetében vegyíti az én-elbeszélés és az egyes szám harmadik személyű megszólalás beszédmódját, a történeteszállakat pedig gazdag jelképiség révén is összefűzi. Mind Emine életében, mind pedig Bekim történetében meghatározó erővel bírnak a kígyók és a macskák. Traumatikus és fenyegető állatokról van szó, a gyermek Bekim sokáig csak rajzokon jeleníti meg apjával kapcsolatos félelmeit (amelyeket Bajram egy kurzusló török imám segítségével gyógyíttatna), míg maga mellé nem vesz egy királybogat, s meg nem jelenik életében a Macska. Emine házassága első napján figyel fel először a kérlelhetetlenül miákoló állatra, békét kötni vele pedig csak idős asszony korában sikerül, miután elhagyja Bajramot. Bekimnek azonban le kell számolnia az állataival: el kell pusztítania őket, s ezt csakis azáltal teheti meg, ha visszalátogat Koszovóba.

Statovci regényének nemcsak az az érdeme, hogy többféle szempontból engedi láttatni a bevándorlás nehézségeit: az elutasításra elutasítással felelő Bajramon, a sorstársai közt végül közösségre találó Emine történetén, a második generációs bevándorlóként élő Bekimen és a befogadó társadalom kevésbé befogadó részének hangot adó Macskán keresztül, de beszélések a csendjei, elhallgatásai is.

A megrajzolt konstelláció előlegezi, hogy politikai regénnyel legyen dolgunk. Úgy tűnik, hogy a fenyegető állatok jobban kísértének bennünket, mint bármikor máskor.

³ Vö. Losoncz Márk: Mi lesz veled, posztjugoszláv világ...? https://dinamo.blog.hu/2015/01/23/mi_lesz_veled_posztjugoszlav_vilag – „Vö. Losoncz Márk: Mi lesz veled, posztjugoszláv világ...? Különös tekintettel az „excesszusról, mint tiszta formáról” mondottakra. https://dinamo.blog.hu/2015/01/23/mi_lesz_veled_posztjugoszlav_vilag